

fontosnak tartjuk a légzéstechnika, a magyar dallam, ritmus tanítását, különösen az első hónapokban, amikor a diákok a magyar nyelvvel ismerkednek.

(1981.)

K o r n y a László

A fordító- és tolmácsképzés anyanyelvi és idegen-nyelvi megalapozásának grammatikai-oktatási problémái a berlini egyetemen

A berlini Humboldt Egyetem magyar "tanszéke" (Fachgebiet Hungarologie) a hungarológiai, ural-alta-jisztikai kutatások és azok oktatása terén nagy múlttal rendelkező Magyar Intézet, majd Finnugor Intézet utódaként ma elsősorban a gyakorlati nyelvi képzés szolgálatában áll. Fő feladata a fordító- és tolmácsképzés (Sprachmittler-ausbildung). A fordító- és tolmács szakon a hallgatók két nyelvet választanak. Mivel a magyar szakos hallgatók fő szakja az orosz nyelv, megvan a magyarázata annak, hogy a magyar tanszék a szláv szekcióhoz (Sektion Slawistik) tartozik szervezetileg. A magyar tanszék egy-két évenként vesz fel 6-8 hallgatót. Az egyetemi felvételnek nem előfeltétele a magyar nyelvismeret, így a hallgatóság többsége kezdő.

A képzés első két évében történik a magyar nyelvi alapozás (Grundkurs), a harmadik évben egészéves magyarországi részképzés következik (korábban Budapesten, legutóbb Szegeden). A negyedik év marad a speciális fordító- és tolmácsképzésre. A negyedik év végén meg kell

védni a diplomamunkát, majd az államvizsga sikeres le-
tetele után kapják meg a hallgatók a fordító- és tolmács-
diplomát (Sprachmittler-diplom). A végzetek elhelyezé-
séről a diplomát adó egyetem gondoskodik a népgazdasági
érdekek figyelembevételével. Az országos fordító irodá-
nál (Intertext), állami, népgazdasági, idegenforgalmi,
kulturális és művészi intézményeknél nyílik lehetőség az
elhelyezkedésre.

A berlini magyar szakos hallgatóknak tanulmányaik
alatt kétszer-háromszor is alkalmuk nyílik ösztöndíj-
jal a debreceni nyári egyetemen való részvételre, ami a
részképzést megelőzően a nyelvi-nyelvtani ismereteik gya-
korlati kipróbálásában, felhasználásában és elmélyítésé-
ben játszik nagy szerepet. (Vö. Kiss Jenő, Magyarokta-
tás a berlini Humboldt Egyetemen, MNY. LXXVI, 101; Hunga-
rológia Berlinben, Interjú, Egyetemi Élet XIX., 11.
Debrecen.)

Az első két évben folyó nyelvi alapozás (Grundkurs)
középpontjában a nyelvtan oktatása áll, természetesen a
lexika-oktatás, a beszéd- és társalgási készség (Konver-
sation) kialakításának elhanyagolása nélkül. Az oktatás
külső intenzitása inkább csak az első évben biztosított:
heti 9 magyar nyelvóra, a másodévben már csak heti 4
óra áll rendelkezésre, ebből 2-2 óra társalgás (mündliche
Sprachpraxis), így az eredményes nyelvtanoktatás csak a
tananyag, a tanóra és az egyéni tanulásgyakorlás kon-
centráltabb szervezettségével érhető el. (Vö. Studen-
plan für die Grundstudien Richtung Sprachmittler zur Aus-
bildungen den Universitäten und Hochschulen der DDR, Ber-
lin, 1974.) Ennek kialakításánál figyelembe vesszük a
képzési célt, a nyelvtanítás- és tanulás gyakorlati jel-
legét, az általános nyelvészet, a leíró magyar nyelv-
tan, a nyelvoktatás elmélete és módszertana, a tanulás-
lélektan, valamint a konfrontatív és kontrasztív nyelvi
vizsgálatok eredményeit a hallgatók anyanyelvi és idegen-
nyelvi ismereteit, a tanterv nyújtotta tantárgyi koncentráció
lehetőségeit is.

A magyar nyelv tanítása az első évben a nyelvi órák keretében folyik. A nyelvészeti stúdiumok előadás és szeminárium keretében csak a másodévtől támogatják a grammatikaoktatást. A nyelvi ismereteket úgy kell a hallgatókkal elsajátíttatnunk, hogy közben bemutassuk a magyar nyelv tipológiai sajátosságait, struktúrájának jellegzetességeit, helyes használatának szabályait. A tanterv - nagyon helyesen - lehetővé teszi, hogy a nyelvi/nyelvészeti alapozást terminológiai és fonetikai előtanfolyammal kezdjük. A néhány órás nyelvészeti bevezetés (természetesen németül) az indoeurópai nyelvet beszélő németeknek bemutatja nyelvünk finnugor eredetét és jellegzetességeit. Már itt ügyelünk arra, hogy ne csak az eltérőt, de a közöset is bemutassuk. Amit nyelvünk jellegéből, sajátosságaiból a tanítás/tanulás elején exponáltunk, arra gyakorlati munkában mindig visszautalhatunk. Így már a kezdet kezdetén felmutatható az a finnugor "háttér" is, amelynek nyelvészeti vizsgálatát nem teszi lehetővé később sem a gyakorlati jellegű képzés.

A terminológiai bevezető a hallgatók iskolából magukkal hozott anyanyelvi és idegennyelvi nyelv tantervi terminológiai ismereteit igyekszik összhangba hozni az egyetemi stúdiumaikhoz szükséges általános nyelvészeti, magyar nyelvészeti, szlavisztikai és összehasonlító nyelvészeti terminológiával. Ennél a bevezetésnél, de a gyakorlati nyelvoktatás folyamán is, különös gondot fordítunk a nyelv tantervi fogalmak definiálására (kezdetben németül) és a magyar nyelv tantervi műszavak jegyzékben foglалására. Ez nagy segítség abban, hogy a hallgatók könnyebben tájékozódjanak a kézikönyvként használt különböző német és magyar nyelvű nyelv tantervekben. A fonetikai bevezető a magyar hangzórendszerre, a hangtörvényekre, a helyesírás alapelveire terjed ki. Itt jegyezzük meg, hogy a fonetika rendszeres oktatása és gyakorlása az egész gyakorlati nyelvoktatáson végighúzódik. A később ismertetendő magyar nyelvi tananya-

gok erre alkalmat adnak (fonodrill, játékos hangtani gyakorlatok, ritmikus próza, beszédkották, magyar-német kontrasztív hangtani gyakorlatok közös órai és egyéni nyelvi laboratóriumi munka keretében).

Milyen magyar nyelvi tananyagot használunk?

A korábban sok problémát okozó külföldiek számára írt különböző magyar nyelvkönyvek után én 1977-től átmenetileg - amíg a Fachgebiet saját anyaga el nem készül - kísérleti jelleggel néhány Magyarországról magammal hozott és a debreceni Nyári Egyetemen eredménnyel használt tananyagot próbáltam ki. Ennek tapasztalatait közös tanszéki megbeszélések alapján a készülő új tananyagban is felhasználjuk, eredményességét a hallgatók vizsgaeredményei már eddig is igazolták.

A terminológiai és fonetikai bevezető után célszerű egy előtanfolyamot beiktatni, amely a nyelvtani és lexikai alapokat rövid idő alatt lerakja. Erre igen alkalmas P. Kárpáti és H. Skirecki magyar nyelvkönyve, amelyhez az otthoni gyakorlás számára hanglezem is tartozik. (Taschenenrbuch Ungarisch, Leipzig 1977). Ez az anyag az említett óraszám mellett három hét alatt elvégezhető.

A Grundkurs további két évét Fülei-Szántó Endre: Magyar nyelvkönyv külföldiek számára I-II-III. kötete (TIT kiadvány, Bp. 1972) és Fülei-Szántó Endre-Kornya László-Pelyvás F. István: Tanulj velünk magyarul! audio-vizuális tananyag I-II-III. része szövegkönyvvel, hangszalaggal, diafilmmel (TIT, Nyári Egyetem, Debrecen 1977, 1978, 1979) tölti ki. Fülei-Szántó tananyaga a szerkezeti-műveleti nyelvtani koncepcióra épül. Magát a koncepciót és "a nyelvtanulási fiziológiai-pszichológiai háttérére alapozó szakanyagát" Temesi Mihály a következőképpen értékeli: "... nyelvünk rendszerének és a nyelvi tevékenység viszonyának tisztázásával, a beszédaktusok és a beszédhelyzetek részletes elemzésével ... jól szolgál-

ja a külföldiek magyar oktatásának koszerúsítását ... helyeseljük, hogy anyaga összeállításában bátran merített a transzformációs grammatika hazai és külföldi eredményeiből is. Anyagának legnagyobb része szintaktikai jellegű, hiszen jelenlegi ismereteink szerint a mondat sorozatok megalkotásának közvetlen alapja nyelvünk szintaxisának művelési szabályrendszere, és benne megfelelő helyet kaptak a tagadás, a kérdés, az emfázis, a mondatbővítés, a helyettesítés, a pótlás transzformációs művelétei. Nagy súllyal szerepelnek azonban nyelvünk toldalékoló jellegével kapcsolatos műveletek is: kezdve az általános és a határozott igeragozáson, a helyviszonyok és irányulások, valamint az igék, igekötők, határozószók, módosítószók bonyolult rendszerén át egészen a jelezés és ragozás összefüggéseinek hálózatáig. Anyagának első része a mondatalkotás, mondat szerkesztés kérdéskörét vizsgálja, második része viszont már inkább szövegcentrikus, bár ebből hiányoznak a szöveg felépítésének, szerkesztésének szabályaival foglalkozó gyakorlatok, de elsőként alkalmaz szövegnyelvészeti megközelítéseket a magyarban." (A magyar nyelvtudomány Bp. Gondolat 1980. 183.)

A szerkezeti-művelési nyelvtan bemutatása az egyes kötetekben a következő: az I-II. kötetben mondatstruktúrák és ezekre épülő mondat- és szóműveletek, a III. kötetben az ige és a főnév morfológiai osztályai paradigmákban. "A magyar nyelv szóvégmutató szótára" alapján, a IV. kötetben mondat- és közlésformák. Mivel az explicit nyelvtani magyarázatok hiányoznak, a bemutatott mondat szerkezetek (statikus szemléltetés) és a rajtuk végzett transzformációs műveletek (dinamikus szemléltetés) bemutatása szolgál alapul a reprodukív gyakoroltatásra és a produktív alkalmazásra. A tananyag, a leckék fontos operatív része az I-II. kötetben a gyakorló algoritmus. Tulajdonképpen szituációs mondatláncokon hajtunk végre különféle műveleteket, és így a tanuló képes lesz a mondatnál

magasabb szintű nyelvi egység (szakasz, paragrafus) létrehozására is. Az alap-mondatállomány a legkülönbözőbb nyelvtani változtatásokkal egyre bővíthető. Az audio-vizuális tananyagban is csak nyelvtani megjegyzéseket találunk, amelyek a nyelvtani problémákat mondatszerkezeti szinten szemléltetik, míg a grammodrillek a transzformációs műveleteket tartalmazzák. Az audio-vizuális anyag nyelvtana a magyar-angol és a magyar-német kontrasztivitást messzemenően igyekszik figyelembe venni. A nyelvtani gyakorlatok általános jellemzője, hogy kommunikációs teljességre törekszenek, ezért szituációhoz kötöttek. (Vö. Kornya László, Magyar nyelvtani gyakorlatok a debreceni nyári egyetemen, in.: A magyar nyelv grammatikája, NytudÉrt 104. sz. 515).

A közeljövőben a berlini magyar tanszék elkészíti saját magyar nyelvi tananyagát. A célt és a követelményrendszert a gyakorlati képzési cél és az eddigi oktatási tapasztalatok alapján így határozták meg: "... a hallgatóknak rövid időn belül el kell sajátítaniuk a magyar nyelv morfológiai és szintaktikai struktúrájára vonatkozó ismereteket, és ennek birtokában magasszintű beszédkészségre kell szert tenniük. Ennek érdekében a tananyagnak az első leckétől kezdve maximális nyelvtani anyagot kell tartalmaznia, és annak minden részletében a jellegzetes morfológiai, szintaktikai és frazeológiai struktúrák "begyakorlására" kell koncentrálni. "A grammatikaelméleti alapot" a nyelvi rendszer funkcionális leírása nyújtja."

Az első évre eső kb. 250 tanórásra tervezett tananyag 25 egységet tartalmaz. Minden negyedik egység rendszerező-ismétlő lecke. Az egyes egységek a morfológia feldolgozásában mindig a szintaktikai funkcióból indulnak ki. A magyar nyelvi tananyag a szlavisztikai szekció nyelvészeti szakcsoportjának (Bereich Sprachwissenschaft) tudományos és oktatási programja keretében készül. Gondozója Julia Kölzow, aki Klaus Rackebrandt-tal és Hans-Ulrich

Moritzcal állítja össze az anyagot. A koncepció kialakításában, a tematika és a gyakorlattípusok összeállításában magam is részt vettem. Az új tananyag vázlatát a Magyar-NDK Hungarológiai vegyesbizottság ülésén 1980. júniusában Budapesten magyar szakemberek bevonásával megvitattuk. (I. J. Kölzow: Erste Gedanken für die Ausarbeitung eines Grundkursmaterials zur Ausbildung von Dolmetscherstudenten in der ungarischen Sprache an der Humboldt-Universität zu Berlin, kézirat, Berlin, 1980.).

A magyar tanszéken folyó gyakorlati képzésre való át-térés után történt már kísérlet saját tananyag kidolgozására is. Az 1973-tól 1978-ig vendégprofesszorként Berlinben működő Bodolay Géza "A magyar nyelv alapfokú oktatása a berlini egyetemen - Elvi és gyakorlati kérdések" címen átfogó és részletes referátumot készített, amely azonban szélesebb körű megvitatásra nem került, egészében kéziratban maradt, egyes részletei azonban nyomtatásban is megjelentek (Nyr. 102. sz. 303-305, MNy. LXXV, 315-328, NyÉrt. 104. sz. 239-245).

Milyen nyelvtant adhatunk a nyelvi alapozáshoz hallgatóink kezébe? Elsősorban német nyelvűeket. Az említett bevezetéshez ajánlott irodalomként Papp István rövid áttekintését, amelynek sokszorosítása nem okoz problémát (Versuch einer Charakteristik der ungarischen Sprache: FUF. XXXVI, 208-234), egész tanulmányuk kísérőjeként Szent-Iványi Béla professzor könyvét (Der ungarische Sprachbau, Leipzig 1974). A hallgatók jól el tudnak igazodni még a Bánhidi-Jókay-Szabó-féle magyar nyelvkönyv második kötetének nyelvtani összefoglalója alapján (Ungarisch über Ungarn), ugyanakkor már sokkal körülményesebb Tompa József nyelvtanának a használata (Kleine ungarische Grammatik, Bp. 1972.). A tanár számára pedig nélkülözhetetlen a mindezideig felülmúlhatatlan Das ungarische Sprachsystem (Lotz János, Stockholm 1938).

Milyen elméleti nyelvészeti stúdiumok támogatják a gyakorlati nyelvi képzést?

Általános jellegű előadás a "Bevezetés a marxista-leninista nyelvelméletbe" (1. félév, heti 1 óra). Német nyelvi műveltségük elmélyítésére "Beszédművelés" (1. félév, 2 óra), "Német stilisztika" (3-4. félév, 1-1 óra). Az előadások és szemináriumok keretében folyó magyar nyelvészeti stúdiumok között szerepel a mai magyar nyelv rendszerének leírása (3-4. félév, 2-2 óra), a mai magyar nyelv kialakulásának és fejlődése fő vonalának ismertetése (4. félév, 1 óra), valamint a német és a magyar nyelv konfrontatív-kontrasztív egybevetése (3-6. félév, 1-1 óra). A nyelvészeti előadásokat a magyarországi vendégtanár tartja (Bodolay Géza, Kiss Jenő, Antal László), sőt néhány előadásra vendégelőadóként egyes területek szakemberei is eljutnak Berlinbe (1978-ban Dezső László, 1979-ben Károly Sándor, Molnár József, Pusztay János, 1980-ban Fülei-Szántó Endre). A kontrasztív nyelvészet előadója Ingrid Bejach. A gyakorlati jellegű nyelvi vizsgálatok terén lehet tudományos kutatásokat végezni és a gyakorlati grammatika-oktatásban a kamatoztatható eredményeket felmutatni. Ezt mutatják a már elkészült (I. Bejach, 1978, J. Kölzow 1979) és még elkészítendő (H-U. Moritz) doktori disszertációk, valamint számos diplomamunka is.

Lehet-e az iskolában megszerzett anyanyelvi ismeretekre építeni? Nyelvtani ismeretekre nem nagyon. Rendszeres nyelvtan csak a tízosztályos iskola első négy osztályában van egységes terminológiával, világos fogalmi meghatározásokkal (Muttersprache). Az 5. osztálytól kezdve nyelvhelyességi és stilisztikai-fogalmazási témák is szerepelnek (Mündlicher und schriftlicher Ausdruck), amelyek mellől-mögül azonban teljesen eltűnik a "nyelvtan". Az iskolai idegennyelvi nyelvkönyvek viszont sokkal inkább nyelvtanozók, mint a mieink.

A berlini egyetem magyar tanszékének nyelvész és nyelvoktató kollektívája fontosnak és nélkülözhetetlennek tartja a grammatika-oktatást, és nem is csak a nyelvi alapozásnál, hanem a későbbiekben a fordító- és tolmácsoktatásban is.

(1981.)